

Wrogość. Obojętność. Pomoc

Autorzy: Karolina Dzieciołowska, Katarzyna Kulińska, Wiktoria Miller, Ewa Opawska,
dr Marta Pietrzykowska, Katarzyna Suszkiewicz

Wiek uczestników: 16 lat i więcej (uczniowie szkół ponadgimnazjalnych)

Czas trwania warsztatu: 90 minut

Wielkość grupy: 30 osób (maksimum)

Po warsztatach uczestnik

zna kontekst historyczny i sytuację społeczną,

podczas okupacji w Polsce,

uświadamia sobie wielowymiarowość historii,

potrafi wskazać rozmaite postawy społeczeństwa polskiego wobec szukających pomocy Żydów (wrogość/niechęć, obojętność, pomoc),

potrafi wskazać problemy, niebezpieczeństwa, zagrożenia związane z ukrywaniem Żydów podczas II wojny światowej,

potrafi wskazać problemy, niebezpieczeństwa, zagrożenia wynikające z ukrywania się w kryjówkach „pod powierzchnią” oraz na „aryjskich papierach”,

uświadamia sobie trudność powojennych relacji między ratującymi i ukrywanymi/ocalonymi,

dostrzega trudności w ocenie moralnej postaw ratujących i ratowanych oraz niejednoznaczność sytuacji,

potrafi podjąć dyskusję na temat form wdzięczności za okazaną pomoc, ze szczególnym uwzględnieniem tytułu Sprawiedliwego wśród Narodów Świata nadawanego przez Instytut Yad Vashem.

Wymagania wobec osoby prowadzącej warsztat:

pogłębiona wiedza na temat II wojny światowej i Zagłady oraz Sprawiedliwych wśród Narodów Świata, ze szczególnym uwzględnieniem relacji polsko-żydowskich podczas wojny (patrz: Załącznik 5 oraz Bibliografia),

znajomość historii pomocy (Załącznik 2),

znajomość procedury przyznawania tytułu Sprawiedliwego wśród Narodów Świata (patrz: Załącznik 4),

umiejętność moderowania dyskusji w grupie,

umiejętność mobilizowania uczestników do samodzielnej pracy z tematem, a następnie przedstawienia wyników pracy na forum grupy.

Wymagania wobec uczestników:

wiedza na temat II wojny światowej oraz Zagłady,

podstawowa wiedza na temat ratowania Żydów podczas wojny.

Materiały:

arkusze do flipchartu (min. 6), markery (min. 6) taśma klejąca, kartki, długopisy,

wydrukowane materiały (załączniki).

WPROWADZENIE (5 min)

Krótko wprowadź uczestników w temat warsztatu. Zadaj im kilka pytań, by zorientować się, jaki jest poziom ich wiedzy. Pamiętaj, że możesz przeznaczyć na tę część zaledwie kilka minut. Jeżeli grupa nie posiada wiedzy na temat ratowania, warsztat ten możesz poprzedzić zajęciami poprowadzonymi według scenariusza „Historia pewnego domu”.

Przykładowe pytania:

- Czy spotkaliście się z terminem Zagłada (Holokaust)? Czy wiecie, co oznacza?
- Czy wiecie, ilu Żydów mieszkało w Europie przed II wojną światową? Czy wiecie, ilu przeżyło wojnę?
- Czym naziści grozili za udzielenie pomocy Żydowi? Czy we wszystkich krajach była to kara śmierci? W jakich tak?
- Co oznacza termin Sprawiedliwy wśród Narodów Świata? Czy znacie osobę odznaczoną tym tytułem?

ĆWICZENIE 1 – Społeczeństwo wobec Zagłady (15 min)

Podziel uczestników na zespoły 3-, 4-osobowe. Rozdaj im hasła i fotografie na oddzielnych karteczkach (patrz: Załącznik 1). Zadaniem grup będzie przyporządkowanie haseł do 3 kategorii, wypisanych na tablicy:

POMOC / OBOJĘTNOŚĆ / WROGOŚĆ

UWAGA: Omawiając ćwiczenie, zwróć uwagę na:

- niejednoznaczność niektórych zachowań,
- relatywny brak relacji o zachowaniach obojętnych, a więcej informacji o zachowaniach pomocnych oraz o zbrodniach (które znamy głównie z relacji ofiar oraz dzięki tropieniu zbrodni po wojnie przez instytucje, takie jak: Trybunał Norymberski, Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich itp.),
- typ narracji. Narracja pierwszoosobowa spotykana jest często w przypadkach osób udzielających pomocy, rzadko w przypadku osób dopuszczających się czynów haniebnych czy godnych nagany. Zbrodniarze wypowiadają się zwykle jedynie w sytuacji procesu, pod przymusem.

Razem z uczestnikami przyporządkuj zachowaniom bardziej ogólną nazwę, na przykład: szantażysta, szmalcownik, donos, rewizja, pomoc w ucieczce z getta. Zwróć uwagę, że niektóre cytaty opisują jednocześnie dwa zachowania, np.: brutalną rewizję i milczenie stróża, który nie chce wydać ukrywającego Żyda (z obawy o własne życie? Aby uratować chłopca?).

Wskazówka: Hasła uczniowie przypinają do tablicy korkowej lub przyklejają taśmą do tablicy/ściany. Muszą być umieszczone tak, by można było je ewentualnie przenieść do innej kategorii i by były widoczne z daleka. Najlepiej mieć także kilka pustych kartek, które na zakończenie zajęć mogą być uzupełnione i doklejone do tablicy.

ĆWICZENIE 2 – Historie Sprawiedliwych (20 min)

Podziel uczestników na 6 grup. Każda grupa powinna otrzymać materiały dotyczące jednej historii ratowania (patrz: Załącznik_2) oraz kwestionariusz. Zadaniem uczestników jest poznanie historii ratowania i zanalizowanie jej pod różnymi kątami z uwzględnieniem kwestii problematycznych (patrz: Kwestionariusz), a następnie spisanie wniosków (hasłami) na kartkach A5 oraz prezentacja.

UWAGA: Omawiając ćwiczenie, zwróć uwagę na:

- zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty każdej historii, problemy i kontrowersje,
- emocje towarzyszące ukrywaniu (odczuwane przez bohaterów historii i uczniów, którzy się z nimi zapoznają),
- fakt, że nie wszystkie aspekty pomagania są wyłącznie szlachetne, ale mimo wszystko są to ludzie, którym należy się szacunek,
- fakt, że bohaterowie nie są ludźmi idealnymi, tak jak nikt z nas nie jest.

Prezentacja na forum grupy (15 min)

Podczas czytania historii uczestnicy wiedzą, że będą prezentowali opowieść, nad którą pracują na forum grupy. Należy podpowiedzieć im, że mogą zilustrować opowiadaną historię – wykonując rysunek kryjówki, pokazując zdjęcia, przedstawiając zdarzenia za pomocą „osi czasu” itp.

Aby prezentacja była bardziej atrakcyjna i aby łatwiej pilnować jej ram czasowych, można ją osadzić w formule programu telewizyjnego: zapraszamy do studia kolejne zespoły, które mają zaprezentować historie pomocy w krótkiej, czytelnej i atrakcyjnej formie.

ĆWICZENIE 3 – Powojenne kontakty (10 min)

Zainicjuj na forum dyskusję na temat powojennych stosunków rodzin polskich i żydowskich.

Zacznij od zadania uczestnikom pytań:

- Jakie były, ich zdaniem, powojenne losy obu rodzin, o których przeczytali?
- Jak, ich zdaniem, wyglądały relacje ratujących i ocalonych po wojnie? Czy utrzymywali ze sobą kontakt? W jaki sposób?
- Czy, ich zdaniem, ocaleni byli wdzięczni?

Zapytaj, czy i w jaki sposób można wyrazić wdzięczność za pomoc.

Pomysły uczestników dotyczące wdzięczności mogą zostać zapisane na podzielonej na pół tablicy, oddzielnie te związane z wyrażaniem wdzięczności i te opisujące brak czy niemożliwość jej wyrażenia.

Po udzieleniu przez grupy wstępnych odpowiedzi na powyższe pytania, przekaż kilku uczestnikom pocięte karteczki z cytatami (patrz: Załącznik 3). Poproś o ich głośne odczytanie. Cytaty dołącz do odpowiedniej części tablicy.

UWAGI: Nie musisz wykorzystywać wszystkich cytatów z Załącznika_3. W takiej sytuacji dokonaj wyboru przed zajęciami. W tym miejscu możesz przedstawić uczestnikom Części A z poprzedniego ćwiczenia (patrz: Załącznik 2), ale możesz także odesłać ich na stronę www.sprawiedliwi.org.pl, gdzie będą mogli poznać zakończenie historii. Pamiętaj, że w tym warsztacie nie jest najważniejsza ta czy inna historia, ale ogólny problem.

Następnie omów z uczestnikami, jakie mogą być przyczyny niewyrażania wdzięczności, np.:

- powojenna trauma (czynniki psychologiczne, chęć wyparcia tego czasu z pamięci, trauma po utracie bliskich),

- przesiedlenia, wyjazd z kraju, zerwanie stosunków dyplomatycznych Polska-Izrael, trudności w kontaktach zagranicznych w czasie zimnej wojny,
- niechęć ze strony ratujących – obawa przed sąsiadami, otoczeniem.

UWAGA: Nie wszystkie z możliwych postaw znajdują się pośród cytatów.

Powiedz uczestnikom, że:

- niewyrażenie wdzięczności nie jest równoznaczne z brakiem wdzięczności. Ludzie z różnych przyczyn mogą stracić ze sobą kontakt. Wyjątkowość sytuacji Holokaustu (trauma) bardzo komplikuje sytuację i uniemożliwia ocenianie według standardowych kryteriów,
- dług za uratowanie życia jest nie do spłacenia, może być też ogromnym obciążeniem psychicznym,
- jednym z wyrazów wdzięczności jest przyznanie tytułu „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” przez Instytut Yad Vashem.

ĆWICZENIE 4 – Tytuł Sprawiedliwego wśród Narodów Świata (15 min)

Powiedz uczestnikom, że jedną z form wdzięczności jest przyznawanie tytułu „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” przez Instytut Yad Vashem w Jerozolimie. Jeśli zachodzi taka potrzeba, wyjaśnij uczestnikom, co to jest za instytucja. (patrz: Załącznik_4)

Istnieje określona procedura nadawania tego odznaczenia. Poproś, żeby odwołując się do wiedzy uzyskanej w poprzednich ćwiczeniach, zastanowili się, jakie mogą być kryteria, które osoby pomagające muszą spełnić, by otrzymać ten tytuł. Pomysły uczniów zapisuj hasłami na tablicy. Następnie omów oficjalne kryteria Yad Vashem pokazując je na projektorze lub odczytując głośno.

Przedstawiając kryteria, omów również przykłady z poszczególnych historii z ćwiczenia nr 2, zaznaczając, że decyzje o przyznaniu tytułu są nieoczywiste, a czasami nawet zbyt surowe według samych ocalałych. Poniżej znajdziesz listę pytań, którymi możesz się posłużyć w dyskusji:

- Jak ocenić działania pomocowe i jak ustalić, które z nich kwalifikują się jako „ratowanie”? Czy np. jednorazowe nakarmienie człowieka ratuje życie czy nie? W którym momencie pomoc jest wystarczająco duża, by można ją było nazwać ratowaniem życia?
- Jak ocenić skalę ryzyka podejmowanego przez ratujących?
- Jak ocenić wielkość zagrożenia?
- Jak zbadać motywację ratujących, zwłaszcza po wielu latach od zakończenia wojny? Jak ocenić jej autentyczność?
- Co zrobić w wypadkach, kiedy ocalały zmarł i nie może złożyć świadectwa? Co zrobić w przypadkach, kiedy ocalały – uciekając od traumy – zerwał wszelkie kontakty z Polską i Polakami, w tym z ratującymi?

W dyskusji zwróć uwagę na to, że Yad Vashem czasem odstępuje od kryteriów.

PODSUMOWANIE (10 min)

Wracamy do tablicy z początku zajęć, na której dzieliliśmy zachowania na wrogie / obojętne / pomocne. Przypominamy, że na warsztacie zajmowaliśmy się tylko tą trzecią postawą. W tym miejscu możesz powiedzieć, że projekt „Polscy Sprawiedliwi – Przywracanie pamięci” zajmuje się dokumentowaniem takich właśnie postaw.

Zapytaj uczestników, czy po zapoznaniu się z konkretnymi historiami pomocy oraz zdobyciu wiedzy na temat przyznawania tytułu „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata” chcą coś dopisać do tablicy „z postawami”. Jeśli nie będą mieli pomysłów, podpowiedz, że można dopisać nazwiska osób ratujących z poznanych historii. Przygotuj także kartkę ze znakiem zapytania i przyczep ją po stronie „pomocy”. Powiedz, że może ona symbolizować tych, którzy ratowali, a z jakichś przyczyn nie zostali odznaczeni przez Yad Vashem.